

UNELE CONSIDERAȚII PRIVIND ÎNCHEIEREA PROCESULUI DE FORMARE A POPORULUI ROMÂN

Este binecunoscut tuturor faptul că, în cadrul istoriei vechi a României, problema formării poporului și a limbii române prezintă o deosebită importanță, ocupînd un loc aparte ca proces istoric în evoluția milenară a societății locale din teritoriul carpato-dunărean. De mai bine de o sută de ani, de cînd cu sau fără rosturi științifice s-au tratat în chip divers de către specialiști cauzele, evoluția și direcțiile acestui proces istoric, s-a acumulat o zestre bogată de informații, dintre care cele de ordin arheologic și evident în cazul de față și cele mai importante, s-au înmulțit în chip considerabil, îndeosebi în ultimul sfert de veac. Desigur, în acest sens, avîndu-se în vedere complexitatea diferitelor aspecte pe care analiza atentă, exhaustivă și imparțială, a datelor cunoscute o evidențiază, se poate spune că cercetarea arheologică referitoare la problema formării poporului român rămîne actuală.

Necesitatea continuării cercetărilor arheologice în această direcție și chiar intensificarea lor în viitor reiese în mod limpede din stadiul diferit de cunoaștere în care se află unele sau altele din numeroasele aspecte particulare ale problemei principale. Astfel, ni se pare oportun să amintim ca exemplu constatarea că, dacă pentru prima etapă din evoluția acestui complex și îndelungat proces istoric avem astăzi la dispoziție numeroase date, esențiale și definitorii pentru cunoașterea componentelor sale etnice de bază, pentru direcția evoluției lui de-a lungul veacurilor, precum și o serie de elemente cronologice exacte, în schimb, pentru etapa cînd putem considera că acest proces s-a încheiat, cuprinzînd cea mai mare parte a spațiului geografic în care el ia naștere și evoluează, datele cunoscute sînt comparativ mai puțin numeroase. Această situație se datorează în parte și faptului că, deși în ultimii ani s-au cercetat pe întreg cuprinsul României numeroase obiective arheologice, obținîndu-se date bogate menite să contribuie în chip substanțial la clarificarea acestor chestiuni, marea majoritate a rezultatelor obținute prin aceste săpături sînt abia în curs de valorificare. La aceasta se adaugă și faptul că unele concluzii sau ipoteze emise mai demult, și acceptate de către unii cercetători ca „inviolabile”, se dovedesc a fi, în lumina noilor date obținute, depășite și neconforme cu realitățile istorice ale epocii respective.

Prin urmare, chestiunea privind încheierea procesului de formare a poporului român este necesar să fie reanalizată într-un context mai larg, ținîndu-se seama de valoarea și semnificația noilor date obținute, atît în domeniul arheologiei, cît și în acela al disciplinelor auxiliare ei.

După cum se știe, în literatura arheologică românească, de mai bine de un sfert de veac s-a acceptat, de către marea majoritate a specialiștilor, teza potrivit căreia încheierea procesului de formare a poporului și a limbii române a avut loc către sfîrșitul primului mileniu al e.n., mai precis în cursul secolului al X-lea și după unii chiar la începutul celui următor. Această teză a fost în linii mari preluată și în primul volum din tratatul de istorie a României, unde constituie separat un capitol final conceput și prezentat amplu¹. Teza potrivit căreia încheierea procesului de formare a poporului și a limbii române a avut loc în cursul secolelor X — XI e.n. era, în acea vreme, parțial justificată de conținutul datelor pe baza cărora fusese elaborată. În legătură cu epoca de încheiere a acestui proces istoric se sublinia constatarea că lui îi corespundeau aproximativ în timp tocmai primele știri documentare despre vlahii sau volohii de la nordul Dunării de Jos, precum și împrejurarea că, tot în această vreme, în teritoriul pomenit, sînt menționate tot mai multe formațiuni politice românești. La aceasta se adăuga mărturia cercetărilor arheologice despre cristalizarea acum a unei civilizații specific românească, în speță de tip *Dridu*². Fenomenul

¹ *Istoria României*, I, București, 1960, p. 775—808.

² I. Nestor, *Contributions archéologiques au problème des Proto-Roumains. La civilisation de Dridu. Note préliminaire*,

in *Dacia*, NS, II, 1958, p. 371—382; Eug. Zaharia, *Săpăturile de la Dridu. Contribuție la arheologia și istoria perioadei de formare a poporului român*, București, 1967.

istoric, care se considera că s-a petrecut în cursul secolelor X — XI e.n. în spațiul carpato-dunărean, era privit în contextul mai larg al evenimentelor politice ale Europei est-centrale și de sud-est în epoca în care se creaseră și primele state vecine teritoriului românesc.

Pe lângă ipotezele de mai sus, ar trebui menționată și concluzia reieșită din încercările noastre de a pune de acord rezultatele cercetărilor arheologice cu acelea din domeniul lingvisticii, potrivit căreia încheierea procesului de formare a poporului și a limbii române ar fi avut loc în cursul secolelor VIII — IX e.n.³

În ultimul timp au început să apară și alte puncte de vedere⁴, potrivit cărora unii cercetători acordă dacilor un rol mult mai important decât romanilor⁵. Alți cercetători sînt de părere că formarea poporului și a limbii române ar fi avut loc cel mai tîrziu în cursul secolului al VI-lea, în orice caz înainte de epoca pătrunderii slavilor la nordul Dunării de Jos, astfel că aceștia nu au mai putut aduce nici o modificare de ordin etnic sau lingvistic⁶.

Firește, nu este aici locul de a face acum o analiză critică a tezelor amintite mai sus, întrucît și într-un caz și în celălalt, fenomenul istoric a fost după părerea noastră tratat unilateral, trecîndu-se uneori cu prea multă ușurință, sau ignorîndu-se chiar, rezultatele obținute în ultimii ani de cercetările arheologice. De asemenea, considerăm că procesul formării poporului și a limbii române, în chip necesar, trebuie cercetat nuanțat, ținîndu-se permanent seama de o serie de factori de ordin social-economic, cultural, politic sau geografic, diferiți de la caz la caz pentru fiecare regiune a țării noastre, în parte. În felul acesta, vom putea preciza mai bine coordonatele definitorii ale timpului și spațiului în care în mod real a avut loc acest proces istoric. În asemenea context, credem că se impune acum, fie și în chip general, prezentarea principalelor concluzii care se desprind din analiza tuturor datelor arheologice cunoscute în stadiul actual al cercetărilor întreprinse în această direcție.

În ceea ce privește prima etapă din procesul de definitivare a etnogenezei poporului român, după cum este de altfel bine cunoscut, pe baza cercetărilor arheologice întreprinse, specialiștii au putut preciza că procesul romanizării vechii Dacii incluzînd și zonele geografice rămase inițial în afara provinciei romane a continuat să se desfășoare intens și după secolul al III-lea e.n., evoluînd ascendent pînă în secolele VI — VII e.n., cu toată prezența temporară a unor neamuri în migrație, astfel că se poate vorbi de constituirea unei largi arii romanice, care cuprindea aproape întreg spațiul carpato-ponto-danubian, locuit altădată de către daci⁷.

Caracterul provincial roman al civilizației documentată în acest spațiu geografic, aproape identică cu aceea de la sudul Dunării de Jos, din teritoriul dintre Balcani și fluviu, aflat atunci în granițele Imperiului romano-bizantin, atestă că creatorii și purtătorii ei erau o populație romanică constituită ca atare în structura ei etnică și lingvistică.

Numeroasele așezări și cimitire identificate pe întreg cuprinsul Daciei de altădată, încadrate în aspectele de civilizație provincial romanică din perioada secolelor IV — VI e.n., de tip *Bratei*⁸, *Ipoțești-Cîndești*⁹, *Costișa-Botoșana*¹⁰, *Hanska-Hucea*¹¹ sau *Berea-Ciumești*¹², dovedesc cît se poate

³ D. Gh. Teodor, *Apartenența etnică a culturii Dridu*, în *Cercetări istorice*, Iași, 1973, p. 128—141.

⁴ *Dezbatere privind periodizarea istoriei poporului român*, în *Anale de istorie*, XXII, 1977, 4, p. 200—201.

⁵ *Începuturile istoriei poporului român. Statul feudal la români*. în *Anale de istorie*, XXII, 1976, 4, p. 142—158.

⁶ D. Berciu, *Procesul formării poporului român și a limbii române. Elemente constitutive, aria geografică și perioada istorică*, în *Era socialistă*, LVII, 1977, 2, p. 43—44.

⁷ I. Nestor, în *Istoria poporului român*, București, 1970, p. 93; Eug. Zaharia, *Cîteva observații despre arheologia și istoria sec. VIII—XI pe teritoriul R. S. România*, în *Aluta*, I, 1969, p. 123. D. Gh. Teodor, *op. cit.*, p. 135—136; C. Preda, *Factorul autohton și romanizarea în formarea poporului român*, în *Era socialistă*, LVI, 1976, 17, p. 38—41.

⁸ I. Nestor, *Arheologia perioadei de trecere la feudalism pe teritoriul R.P.R.*, în *Studii*, XV, 1962, 6, p. 1 431—1 433; Eug. Zaharia, *Sondajele de la Bratei din 1959*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 623—629; I. Nestor și Eug. Zaharia, *Raport preliminar privind săpăturile arheologice de la Bratei, j. Sibiu (1959—1972)* în *Materiale*, X, 1973, p. 191—199; L. Brzu, *Continuitatea populației autohtone în Transilvania în secolele IV—V (Cimitrul 1 de la Bratei)*, București, 1973, p. 85—97.

⁹ V. Teodorescu, *Despre cultura Ipoțești—Cîndești în lumina cercetărilor arheologice din nord-estul Munteniei (regiunea Ploiești)*, în *SCIV*, 15, 1964, 4, p. 485—499; idem,

O nouă cultură arheologică recent precizată în țara noastră; cultura Ipoțești—Cîndești. (sec. V—VII e. n.), în *Sesiunea de comunicări științifice a muzecilor de istorie — București, decembrie 1964*, II, București, 1971, p. 104—130.

¹⁰ D. Gh. Teodor, V. Căpitanu și I. Mitrea, *Cercetările arheologice de la Mănoaia—Costișa și contribuția lor la cunoașterea culturii materiale locale din sec. V—VI din Moldova*, în *Carpica*, I, 1968, p. 233—247; D. Gh. Teodor, *La population autochtone dans la région Est-Karpatique de la Roumanie, pendant les Ve—Xe siècles de n. e.*, în *Actes du VIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques—Prague 1966*, II, Praga, 1971, p. 1 117—1 120; idem, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V—XI e. n. Contribuții arheologice și istorice la problema formării poporului român*, Iași, 1978, p. 29—33.

¹¹ I. A. Rafalovici, *Poselente VI—VII vv. u. s. Hanska*, în *KSIA*, 113, 1968, p. 98—102; idem, *Stavjane VI—IX vekov v Moldavii*, Chișinău, 1972, p. 29—41, 61—86, 102—156, 214—222; idem, *Issledovanija ranneslavjanskih poselent v Moldavii*, în *Arheologičeskie issledovanija v Moldavii*, Chișinău, 1973, p. 134—150; idem, *Kul'tura slavjan Moldavii (VI—IX v v)*, în *Drevnjaja kul'tura Moldavii*, Chișinău, 1974, p. 81—108; idem, *K voprosu o slepeni vlijanija Carpato-Dnestrovskih zemel' v VI—IX vv. în Karpato-Dunatskite zemli v srednie veka*, Chișinău, 1975, p. 7—19.

¹² I. Nestor, în *Istoria poporului român*, p. 101; V. Zirra, în *Dicționar de istorie veche a României*, București, 1976, p. 90.

de clar că procesul de romanizare a populației dacice începuse să se generalizeze cuprinzând tot teritoriul carpato-dunărean.

Este de asemenea semnificativă constatarea că în această perioadă de timp societatea locală nord-dunăreană cunoaște o sensibilă dezvoltare a forțelor de producție, manifestată deosebi prin înmulțirea uneltelor agricole și casnice, intensificarea diverselor meșteșuguri, creșterea importurilor bizantine ca urmare a relațiilor comerciale cu imperiul și, în directă legătură cu aceasta, o deosebit de intensă circulație monetară bizantină. Se poate spune că teritoriile nord-dunărene erau atât de strâns legate de imperiul încît ar fi putut fi lesne considerate ca o provincie a sa. Dealtfel, este știut că Dunărea nu a reprezentat niciodată o graniță reală nici pentru fenomenele de ordin etnico-lingvistic și cu atât mai mult pentru acelea de ordin economic, politic sau cultural.

După cum ne arată rezultatele cercetărilor întreprinse pînă acum, procesul de romanizare început cu multe secole mai înainte la nordul Dunării de Jos nu s-a putut desfășura peste tot cu aceeași intensitate. În unele regiuni mai periferice, cum ar fi Crișana, Maramureșul sau nordul Moldovei, în cursul secolelor IV — VI e.n. romanizarea nu cuprinsese în aceeași măsură toate laturile vieții social-economice și culturale, manifestîndu-se astfel o serie de diferențieri față de restul teritoriului. Aceeași diferențiere este posibil să se fi manifestat și pe plan suprastructural, deși elemente creștine specifice secolelor IV — VI e.n. sînt răspîndite în număr destul de mare și în aceste regiuni periferice.

Anumite deosebiri care mai existau încă în cursul secolelor IV — VI e.n. între unele aspecte de civilizație provincială romanică de pe teritoriul României reflectă în chipul cel mai limpede evoluția procesului de romanizare diferită pentru una sau alta dintre regiuni, determinată pe lîngă o serie de cauze de ordin social-economic și de factori geografici și politici, nefiind desigur de neglijat aici nici fenomenul, frecvent petrecut, al deplasărilor de populație romanică dintr-un teritoriu în altul, fapt confirmat de altfel și de izvoarele scrise ale vremii.

Analizînd comparativ faptele, reiese însă clar că civilizația de la nordul Dunării de Jos, cu toate tendințele de uniformizare manifestate evident și cu toate elementele sale proprii, nu se individualizase net, în cursul secolelor IV—VI e.n., față de aceea din provinciile dunărene ale Imperiului bizantin, astfel încît nu putem vorbi de existența unei civilizații specifice numai pentru spațiul carpato-dunărean. Firește, este greu de precizat ce evoluție ulterioară ar fi avut această civilizație în condițiile în care nu s-ar fi produs deseori incursiuni ale unor neamuri migratoare.

În situația destul de tulbură din perioada secolelor IV—VI e.n., soarta comunităților umane autohtone romanice era permanent amenințată. Faptul că ele au învins toate vicisitudinile acelor timpuri, dovedindu-și trăinicia și menținîndu-și caracterul lor propriu, s-a datorat în primul rînd organizării lor interne, social-economice superioare, obștea sătească autohtonă agricolă și păstorească constituind astfel elementul de bază al continuității romanității orientale¹³.

Pentru această etapă din evoluția procesului de formare a poporului român dispunem de numeroase informații arheologice privind elementele esențiale care caracterizează viața social-economică, culturală și politică a societății locale din secolele IV—VI e.n. Datorită cercetărilor întreprinse sintem în măsură să precizăm că tipul de așezare, locuință și cuptor, continuă în secolele V—VI e.n. pe acelea din epoca precedentă, ca și principalele unelte descoperite în ele, care atestă ocupațiile de bază ale locuitorilor, agricultura, creșterea vitelor și meșteșugurile, dintre care acele privind prelucrarea fierului ocupau un loc aparte.

Ceramica așezărilor din această vreme continuă, de asemenea, tehnica și formele olăriei provincială romană, dar și o serie de elemente tradiționale dacice¹⁴. Există o gamă largă de tipuri de oale și o mare varietate de motive ornamentale de origine romană specifice acestui teritoriu. Alături de elementele amintite mai sus, subliniem și existența a numeroase obiecte de podoabă lucrate local sau importate din atelierele Bizanțului¹⁵. În sfîrșit, descoperirea unor numeroase monede bizantine, izolate sau grupate în tezaure, oferă o imagine grăitoare a intenselor schimburi comerciale dintre imperiul și romanicii nord-dunăreni, încît pe drept cuvînt se poate aprecia că regiunile carpato-dunărene s-au aflat permanent în sfera de activitate economică a Bizanțului¹⁶. În plus, așa cum

¹³ P. P. Panaitescu, *Introducere la istoria culturii românești*, București, 1969, p. 94—95, 175.

¹⁴ Unele elemente dacice în ceramica secolelor VI—VII e. n. se păstrează sub forma unor vase lucrate cu mla avînd profile și ornamente străvechi, vezi și D. Gh. Teodor, V. Căpitănu și I. Miltrea, *op. cit.*, în *Carpica*, I, 1968, p. 242—243; C. Scorpan, *Aspecte ale continuității și romanizării băștinașilor din Dobrogea în lumina recentelor cercetări*, în *Pontice*, 3, 1970, p. 145—156, 172—177. Asemenea elemente se întîlnesc în numeroase cazuri în Muntenia (informații V. Teodorescu), precum și în Transilvania (informații M. Rusu și I. Protase), dar pînă în prezent ele sînt încă inedite.

¹⁵ M. Constantin, *Elemente romano-bizantine în cultura materială a populației autohtone din partea centrală a Munteniei în secolele VI—VII*, în *SCIV*, 17, 1966, 4, p. 665—677; D. Gh. Teodor, *Elemente și influențe bizantine în Moldova în secolele VI—XI*, în *SCIV*, 21, 1970, 1, p. 97—114; Z. Székely, *Elements byzantins dans la civilisation matérielle des VIe—VIIIe siècles dans le Sud-Est de la Transylvanie*, în *Dacia*, NS, XV, 1971, p. 353—358; I. Barnea, O. Iliescu și C. Nicolescu, *Cultura bizantină în România*, București, 1971.

¹⁶ C. Preda, *Circulația monedelor bizantine în regiunea carpato-dunăreană*, în *SCIV*, 23, 1972, 3, p. 375—413.

am amintit, mai trebuie adăugate și mărturiile care s-au înmulțit considerabil în ultimii ani despre răspîndirea creștinismului latin, fenomen de ordin spiritual care oglindește și el relațiile cu civilizația bizantină din această epocă¹⁷. Este deosebit de semnificativ faptul că pătrunderea creștinismului la nordul Dunării și răspîndirea lui în masă, în comparație cu unele din teritoriile vecine, s-a produs la noi mult mai de timpuriu și nu impus oficial, ci ca o consecință firească a trăsăturilor etnice și lingvistice romanice comune cu sudul Dunării.

Civilizația de la nordul Dunării de Jos în perioada secolelor IV—VI e.n. prin trăsăturile sale specifice dovedea însă, fără îndoială, un caracter provincial romanice. Ea nu devenise specifică numai spațiului carpato-dunărean, adică nu se individualizase în așa măsură încît să fie proprie unui popor deosebit, unui popor nou format, așa cum se va întîmpla în perioada ulterioară de timp.

În această lume provincial romanice de la nordul Dunării de Jos, pe cale de a se autodefini evolutiv în trăsăturile sale esențiale, va pătrunde în cursul secolului al VI-lea un nou popor migrator — slavii, al cărui rol va fi cu totul diferit de al celorlalte neamuri pătrunse pe aceste meleaguri¹⁸.

Departate de a fi avut un caracter pașnic, cum în mod eronat s-a susținut cîndva, pătrunderea slavilor a perturbat pentru mai mult de o jumătate de secol dezvoltarea proprie și ascendentă a societății locale romanice nord-dunărene. Desele raiduri militare slave îndreptate contra imperiului de pe la mijlocul secolului al VI-lea, deși uneori se prelungeau cîțiva ani la rînd, nu au avut la început consecințe prea mari asupra dezvoltării comunităților sătești locale, deoarece cetele războinice slave, afectînd în special sudul Moldovei și estul Munteniei, se întorceau de obicei în sălașurile lor temporare din regiunile de la răsărit de Nistru și Bug¹⁹. De-abia din a doua jumătate a secolului al VI-lea, mai cu seamă în ultimul sfert al acestui veac, sub controlul avarilor care le-au deschis calea unei reale așezări, slavii se vor stabili temporar și pe teritoriul țării noastre, afectînd îndeosebi teritoriile extracarpatiche, dar infiltrîndu-se prin pasurile Carpaților răsăriteni și nordici și în Transilvania de sud-est și poate și în Maramureș.

Așa cum s-a arătat în repetate rînduri, cultura vehiculată de slavi în epoca pătrunderii și stabilirii lor aici avea un caracter evident arhaic, ca urmare a unui stadiu de dezvoltare social-economică destul de puțin avansat. Este bine precizat că slavii timpurii nu cunoșteau ceramica lucrată la roată, aveau o slabă dezvoltare a forțelor de producție, a meșteșugurilor și a agriculturii în general. De asemenea, organizarea social-economică a comunităților lor era diferită de aceea a obștilor sătești autohtone.

După cum reiese din cele menționate mai sus, compararea vestigiilor de civilizație autohtonă romanice cu acelea aparținînd slavilor timpurii ne arată clar stadiul deosebit de înaintat în care se găsea societatea locală din epoca primelor contacte cu grupurile slavilor migratori. Această constatare are o mare importanță explicînd într-o anumită măsură consecințele contactelor dintre autohtoni și slavi în perioada următoare de timp.

Pornind de la datele cunoscute pînă acum, se poate ajunge la concluzia că între obștiile sătești autohtone și acelea slave s-au manifestat de la început relații pe diverse planuri, de vreme ce, cu toată intensitatea cercetărilor întreprinse, nu s-a putut depista pînă acum nici o așezare slavă care să nu fi fost contaminată de elemente locale romanice. Desigur, contactele mai strînse stabilite între autohtoni și grupurile de slavi așezate aici s-au datorat printre altele și faptului că, exceptînd perioada expedițiilor de jaf din sudul Dunării de pe la mijlocul secolului al VI-lea, pătrunderea și stabilirea unui anumit număr de slavi către sfîrșitul acestui veac a avut caracterul unei adevărate colonizări organizate de către avari, ceea ce nu s-a întîmplat cu alte populații în migrație. La aceasta a mai contribuit și faptul că pătrunderea slavilor aici s-a făcut dispersat și treptat în rîstimpul celei de a doua jumătăți a secolului al VI-lea, fenomen cauzat, de asemenea, de dependența lor politică față de avari²⁰. După cum se știe, marea masă a slavilor stabiliți aici se va reduce într-o însemnată măsură, ca urmare a deplasării lor după anul 602 în sudul

¹⁷ *Istoria României*, I, București, 1960, p. 629—636; M. Constantiniu, *op. cit.*, în *SCIV*, 17, 1966, 4, p. 674—675; C. Preda, *Tipar pentru bijuterii din secolul al VI-lea e. n. descoperit la Olteni*, în *SCIV*, 18, 1967, 3, p. 513—519; R. Vulpe și I. Barnea, *Din istoria Dobrogei. Romanii la Dunărea de Jos*, II, București, 1968, p. 456—460; D. Gh. Teodor, *op. cit.*, în *SCIV*, 21, 1970, 1, p. 124—125; idem, *Cele mai vechi urme creștine din Moldova*, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, L, 1974, 7—8, p. 561—573; Z. Székely, *op. cit.* p. 353—358. R. Vulpe, *Romanitate și creștinism coordonate ale etnogenezei române*, în *De la Dunăre la Mare. Mărturii istorice și monumente de artă creștină*, Galați, 1977, p. 16—22; S. Sanie și I. Dragomir, *Începuturile creștinismului*

în sudul roman al Moldovei, în același volum, p. 117—122.

¹⁸ I. Nestor, *L'établissement des Slaves en Roumanie à la lumière de quelques découvertes archéologiques récentes*, în *Dacia*, NS, V, 1961, p. 429—448; idem, în *Istoria poporului român*, 1970, p. 102—107; D. Gh. Teodor, *Contribuții privind pătrunderea și stabilirea slavilor în teritoriile extracarpatiche ale României*, în *Carpica*, V, 1972, p. 105—114; idem, *La pénétration des Slaves dans les régions de S—E de l'Europe d'après les données archéologiques des régions orientales de la Roumanie*, în *Balcano-Slavica*, 1, Prilep, 1974, p. 29—42.

¹⁹ I. Nestor, *op. cit.*, în *Dacia*, NS, V, 1961, p. 431.

²⁰ Idem, în *Istoria poporului român*, 1970, p. 103—104.

Dunării și ca o consecință a faptului că pe teritoriul României, în general, exceptînd unele regiuni ale Transilvaniei²¹, nu vor mai avea loc noi pătrunderi de populație slavă în perioada de timp ulterioară²². De fapt, în unele teritorii ale țării noastre începînd încă din cursul secolului al VII-lea se poate vorbi de o coabitare româno-slavă, înțelegîndu-se prin aceasta începutul desfășurării unui proces nou de asimilare a resturilor de elemente etnice slave. Această perioadă corespunde ultimei faze cronologice a complexelor culturale tîrzii de tip *Ipotesti-Cîndești* din sudul României, a acelorora de tip *Suceava-Drumul Național-Lozna-Botoșani* din regiunile est-carpătice sau de tip *Beziș-Sălașuri-Comana-Țaga* etc. în Transilvania.

În ceea ce privește conținutul civilizației corespunzătoare secolelor VII—VIII e.n. din datele pe care le avem pînă în prezent, s-a constatat că încă de la începutul acestei perioade se produc o serie de modificări importante în repertoriul ceramicii lucrate cu roata, mai ales în ceea ce privește formele și ornamentele, care treptat începe să devină majoritară în așezări. Sînt folosite în continuare principalele tipuri autohtone de tradiție romanică, dar sînt conservate și unele mai vechi hibride, născute ca o consecință a contactelor dintre autohtonii daci și alogeni. Relativ la elementele romanice trebuie subliniat faptul că ele încep să fie însușite definitiv, încă din secolul al VII-lea, de către resturile de populație slavă care coabitau cu populația romanică, astfel încît putem spune că procesul de asimilare culturală, și desigur și etnică, începuse să se desfășoare rapid, generalizîndu-se treptat pe întreg teritoriul carpato-ponto-danubian. Generalizarea acestui proces, care devine intens la nordul Dunării de Jos îndeosebi în cursul secolului al VIII-lea e.n., este într-o anumită măsură favorizată și de instaurarea unei perioade de relativă liniște politică cînd, în afară de pătrunderea protobulgarilor turanici, afectînd pentru scurtă vreme regiunile sudice dintre Nistru și Siret, precum și estul Munteniei, pe teritoriul carpato-dunărean nu vor mai avea loc noi pătrunderi de populație migratoare. Doar unele regiuni ale Transilvaniei vor cunoaște unele evenimente de această natură, dar nu în măsură să influențeze prea mult desfășurarea unui asemenea proces istoric.

Condițiile politice apărute ca urmare a constituirii celui de-al II-lea Caganat avaric cu începerea de la sfîrșitul secolului al VIII-lea au facilitat prin urmare, într-o măsură apreciabilă, definitivarea procesului de formare a poporului și a limbii române care, după părerea noastră, se petrece paralel și cu procesul de asimilare a resturilor slave²³. În acest sens, se cuvine să subliniem valoarea și semnificația unor descoperiri arheologice mai vechi sau mai noi, prezentînd o importanță aparte pentru ilustrarea fenomenului istoric menționat.

Astfel de cercetări, prin care s-au obținut rezultate concludente în direcția arătată, s-au făcut în unele așezări aparținînd orizontului secolului al VIII-lea și începutul secolului al IX-lea e.n., atît în regiunile de la est de Carpați²⁴, cit și în Muntenia, Oltenia și Banat²⁵, precum și în Transilvania²⁶. La aceste obiective trebuie adăugate cercetările, cu rezultate deosebit de importante,

²¹ M. Rusu, *Avars, Slavs, Romanic populations in the 6th—8th centuries*, în *Relations between the autochthonous population and the migratory populations on the territory of Romania*, București, 1975, p. 123—153.

²² I. Nestor, *op. cit.* p. 105.

²³ D. Gh. Teodor, *op. cit.*, în *Cercetări istorice*, 1, Iași, 1973, p. 137—139.

²⁴ Idem, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V—XI*, Iași, 1978, p. 68—75.

²⁵ Vl. Zirra și Gh. Cazimir, *Unele rezultate ale săpăturilor arheologice de pe Cîmpul Boja din cartierul Militari*, în *Cercetări arheologice în București*, 1, 1963, p. 63—71; P. I. Panait, *Sectorul Alba*, în același volum, p. 104—124; M. Constanținiu și P. I. Panait, *O așezare feudală timpurie la Băneasa-Sat*, în *Cercetări arheologice în București*, 11, 1965, p. 98—140; M. Comșa și El. Gheannopoulos, *Unelte și arme din epoca feudală timpurie descoperite la Radovanu (jud. Ilfov)*, în *SCIV*, 20, 1969, 4, p. 617—621; M. Comșa și C. Deculescu, *Un depozit de unelte și arme descoperite la Curcani*, în *SCIV*, 23, 1972, 3, p. 467—472; I. Uzum, *Bordeie prefeudale descoperite la Gornea (jud. Caraș-Severin)*, în *Crisia*, 1974, p. 39—46; I. Uzum și Gh. Lazarovici, *Descoperiri arheologice prefeu-*

dale și feudale timpurii în zona superioară a Clisurii, în *Crista*, IV, 1974, p. 48—50; O. Toropu, *Romanitatea tîrzie și străromânii în Dacia Traiană sud-carpatică*, Craiova, 1976, p. 150—201.

²⁶ I. Berciu, *Descoperiri din epoca feudală timpurie în ratonul Alba-Iulia*, în *Materiale*, IV, 1957, p. 349, 351—353; Z. Székely, *Contribuții la cultura slavă în secolele VII—VIII în sud-estul Transilvaniei*, în *SCIV*, 13, 1962, 1, p. 47—56 (cu atribuiri etnice eronate); idem, *Săpăturile executate de muzeul din Sf. Gheorghe (1959—1966)*, în *Materiale*, IX, 1970, p. 297—301, 311—312; idem, *Săpăturile executate de muzeul din Sf. Gheorghe (1967—1970)*, în *Materiale*, X, 1973, p. 221—223; idem, *Așezarea prefeudală de la Sălașuri*, în *Marisia*, V, 1975, p. 71—81; K. Horedt, *Die Anstedlung von Blandiana (Rayon Orăștie) am Ausgang des ersten Jahrtausends u. Z.*, în *Dacia*, NS, X, 1966, p. 261—275; Eug. Zaharia, *op. cit.*, în *Aluta*, I, 1969, p. 115—128; A. D. Alexandrescu, I. Pop și M. Marcu, *Raport asupra săpăturilor de la Hărman, jud. Brașov*, în *Materiale*, X, 1973, p. 247, 256—258. În Transilvania sînt numeroase așezări din această vreme cercetate prin săpături, dar pînă în prezent ele nu au fost publicate.

efectuate în necropolele din aceeași vreme din Moldova²⁷, Muntenia²⁸ și Oltenia²⁹, precum și din Transilvania³⁰ sau din Dobrogea³¹.

Trebuie să recunoaștem că în afară de Moldova și într-o oarecare măsură și Transilvania, așezările din această perioadă de timp sînt numai semnalate sînu parțial cercetate, în comparație cu necropolele din aceeași vreme, ceea ce limitează destul de mult eventualele precizări mai nuanțate referitoare la transformările care au loc acum din punct de vedere cultural, cît și din punct de vedere social-economic.

Pe baza cercetărilor din obiectivele amintite, a căror încadrare cronologică mai largă în limitele secolului al VIII-lea și eventual începutul secolului al IX-lea e.n. s-a făcut pe criterii strict stratigrafice și comparative, s-au putut aprecia numai în ansamblu coordonatele principale în care s-a desfășurat definitivarea procesului de formare a poporului român. Intensificarea cercetărilor arheologice în această direcție și rediscutarea cronologiei unor complexe deja cunoscute, în lumina ultimelor descoperiri, ar oferi, după părerea noastră, date mai numeroase și, incomparabil, mai complete privind desfășurarea acestui proces istoric.

În ceea ce privește această ultimă etapă din desfășurarea procesului de formare a poporului și a limbii române, cercetările arheologice de pînă acum au arătat că tipul locuințelor din această vreme, vetrele, cuptoarele și anexele gospodărești în general, dispoziția lor în cadrul așezărilor și tehnica lor de construcție continuă să fie specifice locale, prezentînd elemente străvechi daco-romane.

În interiorul așezărilor se constată o creștere apreciabilă a ceramicii lucrate cu roata, păstrînd alături de noile forme apărute o serie de tipuri și ornamente provincial romane și în același timp o diminuare mult mai evidentă a ceramicii lucrată cu mina. Tot acum începe să fie din nou folosită și ceramica din pastă fină, lustruită, de culoare cenușie sau roșie-gălbuie, de asemenea, cu forme și tehnică de lucru romane.

Comparativ cu epoca precedentă, în cadrul așezărilor se înmulțesc vizibil uneltele agricole din fier, ca și alte uneltele casnice, apar unele uneltele noi, îndeosebi pentru viticultură și grădinarit, sporește activitatea în domeniul prelucrării metalelor, mai ales a fierului, după cum o dovedesc atelierele specializate și numeroasele „lupe” de zgură de fier descoperite în tot spațiul carpato-ponto-dunărean.

Aceeași imagine a transformărilor care se petrec în această vreme o oferă, într-o însemnată măsură, și numeroasele necropole cercetate pretutindeni în întreg spațiul amintit.

Sporirea mormintelor de înhumăție creștine, puse de aproape toți cercetătorii pe seama populației românești, nu reprezintă decît unul din momentele începutului generalizării unei practici rituale, de vreme ce necropolele de incinerăție ca aceea de la Gușterița, de exemplu, sau unele morminte de incinerăție de la Bratei sau Istria-Capul Viilor etc. din aceeași vreme, ar putea să aparțină tot unei populații vechi românești³².

Pe baza descoperirilor arheologice de pînă acum, se poate trage concluzia că încă din cursul secolului al VIII-lea se constată în mod evident, în întreaga arie de etnogeneză a poporului și a limbii române, desfășurarea unui proces de uniformizare a civilizației care capătă tot mai mult un caracter propriu românesc, specific numai acestui teritoriu. Constituirea unei civilizații specifice în cursul secolului al VIII-lea, în speță, de tip *Dridu*, reflectă pe plan cultural și evident etnic, începutul definitivării unui proces îndelungat și complex în care elementul romanic majoritar și superior ca stadiu de organizare social-economică și civilizație și-a pus definitiv amprenta.

²⁷ D. Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V—XI e. n.*, Iași, 1978, p. 75—76.

²⁸ B. Mitrea, *Săpăturile de salvare de la Sultana*, în *Materiale*, VII, 1960, p. 531—537; idem, *Șantierul Sultana*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 667—673; idem, *Unele probleme în legătură cu necropola prefeudală de la Izvorul (r. Giurgiu)*, în *SCIV*, 18, 1967, 3, p. 443—459; B. Mitrea și colab., *Necropola feudală timpurie de la Izvorul—Giurgiu (jud. Ilfov) (Săpăturile din 1963—1966)*, în *Materiale*, IX, 1970, p. 329—334; M. Mitrea, *Necropola feudală timpurie de la Izvorul—Giurgiu, jud. Ilfov*, în *Materiale*, X, 1973, p. 209—216; Eug. Zaharia, *Săpăturile de la Dridu*, București, 1967, p. 114; S. Dolinescu-Ferche, M. Ionescu, *La nécropole biriluelle du VIIIe siècle a Frătești—Giurgiu*, în *Dacia*, NS, XIV, 1970, p. 419—430.

²⁹ O. Toropu, *op. cit.*, p. 155—160; O. Radu, *Descoperiri în templăoara la Ciacova (jud. Timiș)*, în *Tibiscum*, II, 1973, p. 61—63.

³⁰ A. Dankanits și I. Ferecz, *Săpăturile arheologice de la Ciunbrud*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 605—612; K. Horedt, *Un cimitir din secolul IX—X e. n. la Mediaș*, în *Studia*

Universitatis Babeș-Bolyai, seria Historia, 1965, 2, p. 7—23; idem, *op. cit.*, în *Dacia*, NS, X, 1966, p. 275—289; M. Rusu, *Note asupra relațiilor culturale dintre slavi și populația romană din Transilvania (sec. VI—X)*, în *Apulum*, IX, 1971, p. 720—721; T. Nägler, *Vorbericht über die Untersuchungen im Hammersdorfer Gräberfeld aus der Völkerwanderungszeit*, în *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, 14, 1971, 1, p. 63—73; I. Hica și M. Blăjan, *Un cimitir de incinerăție din sec. VIII la Turdaș (jud. Alba)*, în *ActaMN*, X, 1973, p. 641—652; Eug. Zaharia, *Populația românească în Transilvania în secolele VII—VIII (cimitirul nr. 2 de la Bratei)*, București, 1977.

³¹ Silvia Baraschi, *Observații asupra necropolilor din epoca feudală timpurie din Dobrogea*, în *SCIVA*, 28, 1977, 3, p. 403—416 (cu întreaga bibliografie a descoperirilor).

³² I. Barnea, *Dobrogea în sec. VIII—X*, în *Peuce*, II, 1971, p. 219; D. Nicolaescu-Plopșor și W. Wolschi, *Elemente de demografie și ritual funerar la populațiile vechi din România*, București, 1975, p. 165—272; Eug. Zaharia, *op. cit.*, p. 12—56, 98—99.

Este poate cazul să amintim aici și faptul că, deși în cursul secolelor VII—IX e.n. Imperiul bizantin se afla într-o criză economică generală, relațiile sale cu autohtonii carpato-dunăreni, deși stinjenite, nu au fost niciodată întrerupte, fapt dovedit de existența a numeroase importuri, precum și de circulația monetară. Dealtfel, se știe că gurile Dunării și o porțiune din cursul inferior al fluviului s-au aflat permanent sub stăpînirea imperiului și, după cum s-a și presupus, anumite centre mai importante situate pe țărmul Mării Negre și de-a lungul Dunării au continuat să aparțină Bizanțului și în această vreme³³. Din acest punct de vedere putem presupune deci că și în perioada secolelor VII—IX e.n. Imperiul bizantin a avut, ca și în etapele anterioare de timp, un rol important în stabilirea trăsăturilor fundamentale care definesc civilizația veche românească și care în ultimă instanță o și deosebesc de aceea aparținînd popoarelor învecinate.

Este interesant de reținut că în afară de problemele menționate mai sus, în ultimul timp s-a pus un accent deosebit pe cercetarea unor aspecte de ordin social-economic, în acest context un loc aparte ocupîndu-l studierea structurii interne și evoluția obștii sătești autohtone.

În legătură cu această problemă de ordin social-economic este cunoscut faptul că în cursul primului mileniu al e.n. forma de organizare a populației autohtone a fost obștea sătească agricolă și păstorească. Se poate spune că epoca, deosebit de frămîntată din punct de vedere politic, care începe de la sfîrșitul secolului al III-lea, odată cu marile migrații ale popoarelor, poate fi definită ca o perioadă istorică specifică obștii sătești daco-romane și apoi românești avînd o organizare străveche și proprie, diferită de a altor populații. Aceasta explică pe deplin caracterul profund original nu numai al conținutului civilizației din această parte a Europei de sud-est, ci și al evoluției societății locale din spațiul carpato-dunărean.

Se știe de asemenea, că obștea sătească autohtonă agricolă și păstorească era o comunitate de oameni avînd o organizare social-economică și un teritoriu bine definit³⁴. Modul de producție al acestor obști sătești carpato-dunărene era bazat pe proprietatea privată liberă, precum și pe proprietatea comună. Fiecare membru al obștii era un om liber, posedînd o proprietate funciară privată, care era ereditară, pămîntul neîmpărțindu-se deci periodic, ca în cazul altor popoare (germani, slavi etc.). Așa cum scria și Karl Marx, numai o parte a pămînturilor obștii așa-numitul *ager publicus* era lucrat în comun de toți membrii acestor obști³⁵. Din această muncă în comun rezultau o serie de produse care constituiau rezervele comunității pentru anii cu recolte compromise, precum și pentru alte nevoi pricinuite de războaie, cataclisme naturale etc.

În cursul primului mileniu al e.n. obștea sătească din regiunile carpato-dunărene nu mai prezenta trăsăturile gentilice străvechi, ci avea un caracter teritorial, îndeplinind nu numai funcția principală social-economică, ci și politică, culturală și religioasă³⁶.

Din cercetările întreprinse pînă în prezent, s-a constatat că în cursul secolelor VI — IX e.n. obștea sătească era constituită de obicei din circa 25 — 35 locuințe dispuse într-un teritoriu bine delimitat. Pe baza observațiilor obținute ca urmare a cercetărilor efectuate în unele așezări datînd din diferite etape ale celei de a doua jumătăți a primului mileniu al e.n. și care au fost mai bine cercetate (Bratei, Budureasca, Botoșana, Suceava—Șipot, Dodești, Comana, Simonești, Dridu etc.), se reiese că obștea avea o porțiune de teren precis delimitată, destinată locuințelor și anexelor gospodărești, care alcătuia desigur *vatra satului*, precum și alte terenuri individuale și comune situate în afara acestei vetre.

În cadrul *vetrei satului* locuințele erau dispuse în cîte trei sau patru șiruri aproape paralele alcătuind adevărate ulițe pe care erau grupate locuințele în „cuiburi”, desigur după criteriile familiale. Nu se confirmă deci întotdeauna ipoteza că loturile individuale se aflau între grupurile de locuințe, de vreme ce între acestea nu existau suprafețe de teren de mărimea celor care ar putea constitui loturi arabile³⁷. Asemenea terenuri pentru agricultură, fie că erau individuale, fie că erau colective, se aflau înafara graniței care delimita *vatra de sat*.

De asemenea, pe baza cercetărilor efectuate s-a putut stabili că în cursul secolelor VI — VIII e.n., ca dealtfel și în etapele anterioare de timp, așezările erau abandonate organizat, de către întreaga obște, astfel că în interiorul locuințelor se găsesc de obicei puține resturi ceramice întregi, unelte sau obiecte de podoabă etc. Existența în aceeași așezare a mai multor niveluri de locuire, în limitele unei perioade de timp destul de scurte, poate fi explicată prin faptul că satele, în general, se mutau destul de des de pe un loc pe altul, revenînd mereu, după puțină vreme, pe aceeași „*vatră*”. Aceste deplasări se efectuau de obicei, în cadrul unor subunități geografice, care constituiau de regulă microregiuni bine delimitate (valea unui rîu, unele depresiuni etc.). Asemenea deplasări de sate erau determinate, în primul rînd, de obținerea de noi pămînturi arabile, deoa-

³³ I. Barnea, *op. cit.*, p. 205—219.

³⁴ P. P. Panaitescu, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova. Orînduirea feudală*, București, 1964, p. 21—32.

³⁵ Karl Marx, *Capitalul*, ed. a IV-a, București, 1960, I, p. 260—261.

³⁶ Eug. Zaharia, *op. cit.*, p. 106—121.

³⁷ N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița și Em. Zaharia, *Așezări din Moldova. De la paleolitic pînă în secolul al XVIII-lea*, București, 1970, p. 113; Eug. Zaharia, *op. cit.*, p. 118.

rece agricultura în această vreme era încă extensivă și periodică, dar pe lângă o asemenea cauză mai existau și alți factori, cum ar fi pericolele externe, incendii etc. Toate acestea explică, într-o anumită măsură, „densitatea” (uneori foarte mare chiar și pentru epoca actuală), a locuirii umane în unele microregiuni, în realitate numărul satelor fiind cu mult mai mic.

Pe temeiul datelor oferite de cercetările arheologice referitoare la procesul de stratificare social-economică din interiorul obștiilor sătești, deși ele nu sînt, pentru anumite etape, întotdeauna prea numeroase, putem totuși aprecia că încă din cursul secolului al VIII-lea e.n. existau o serie de diferențieri între membrii acestor obștii.

În acest sens, nu încapă îndoială că descoperirea unor tezaure constituite din obiecte de podoabă sau monede lucrate din metale prețioase (ca acelea de la Coșoveni, Firtușu, Sinicolaul Mare, Răducăneni etc.), determinarea unor morminte cu un inventar mai bogat în cadrul unor cimitire (Obirșia, Izvorul, Stoicani, Ciumbud etc.), precum și existența unor ateliere sau unelte specializate pentru prelucrarea unor obiecte de podoabă din aur și argint (cum sînt acelea de la Costești-Iași, Horga și Dodești—Vaslui, Corund, Felnac etc.), ne arată că între membrii obștiilor sătești din secolul al VIII-lea e.n. apăruseră unele diferențieri social-economice³⁸. Aceste diferențieri s-au accentuat, de la caz la caz și datorită existenței proprietății private funciare, precum și ca o consecință, a unei situații politice, sociale sau militare deosebite. În legătură cu existența acestor pături sociale suprapuse, din rîndul căreia începuseră să se detașeze „juzii” și „cnezii”, este de pus și ridicarea cu începere de la sfîrșitul secolului al VIII-lea e.n. a unor cetăți întărite cuvaluri de pămînt, palisade de lemn și șanțuri de apărare, construite prin munca obligatorie a tuturor membrilor obștii³⁹.

Este interesant de arătat că, în urma cercetărilor arheologice întreprinse pe întreg cuprinsul țării, s-a constatat în anumite microregiuni, unele din ele destul de bine protejate natural (depreșiuni intra și extramontane, văi de riuri mici inconjurate de dealuri sau de păduri dese etc.), o mai mare densitate demografică (nu întotdeauna rezultatul unor cercetări de suprafață deosebit de intense), care ne poate indica existența unor uniuni de obști. Asemenea uniuni de obști, existente în microregiunile amintite, unele purtînd nu întîmplător denumirea de „țări”, „cîmpuri” sau „codrii”, erau formate de obicei din cîte 6 — 8 sate sau chiar mai multe, confederarea lor avînd la bază cauze multiple, uneori greu de precizat⁴⁰.

Facilitarea schimburilor de produse între comunitățile umane, prin asigurarea căilor lesnicioase de legătură între sate sau zone geografice diferite (deal-șes, munte-cîmpie etc.), nevoia de a exploata în comun o serie de resurse naturale (minereuri, sare, cariere de piatră, apă etc.), precum și o serie de rațiuni de ordin organizatoric-administrativ, dar adesea și militar, au determinat asocierea unor obștii în uniuni. Asocierea obștiilor sătești în uniuni s-a datorat, de asemenea, și caracterului exogam al căsătoriilor din sate, nevoii unor lucrări de interes obșteșc cu participare comună numeroasă (defrișări, îndiguiri, lucrări agricole și de aprovizionare, ridicarea unor fortificații etc.). La aceasta a mai putut duce și necesitatea creării unor instituții colective de o mai largă autoritate în legătură cu apartenența comună la o anumită formă de organizare bisericească, judecătorească, reprezentanți ai mai multor obștii ca intermediari între membrii satelor și populațiile migratoare etc. Unele din aceste uniuni de obști au avut o organizare temeinică și o evoluție ascendentă, transformîndu-se treptat în formațiuni politice. În funcție de mărimea teritorială, resursele interne, stadiul de dezvoltare al forțelor de producție și altele, este posibilă pentru unele din ele, chiar definirea mai exactă a realităților social-economice existente în sinul lor, dezierat a cărui rezolvare este desigur o sarcină imediată a cercetărilor viitoare. Ținînd însă seama de stadiul de dezvoltare social-economică al societății românești, în general, în cursul secolului al VIII-lea e.n. și comparîndu-l pe multiple planuri cu acela din teritoriile vecine, reiese în mod clar că, deși procesul de stratificare socială luase forme destul de avansate, nu se poate vorbi încă, în această vreme, de existența unor relații feudale clasice. Cu toate acestea, feudalizarea societății carpato-danubiene, în sens larg, începuse să se desfășoare ascendent, în același ritm cu întreaga dezvoltare a Europei de sud-est și cu aceleași imediate consecințe în toate domeniile de activitate.

Încheierea procesului de formare a poporului și a limbii române în cursul secolului al VIII-lea e.n. corespunde astfel cu începuturile unei noi orînduirii social-economice, în care constituirea formațiunilor politice prefigurează drumul cristalizării trăsăturilor fundamentale ale evului mediu românesc și al constituirii primelor state feudale românești.

Desigur, o serie de alte aspecte privind structura social-economică a societății carpato-dunărene în perioada istorică menționată ar putea fi elucidate în viitor prin cercetarea unor noi obiective și prin publicarea integrală a tuturor rezultatelor obținute.

³⁸ D. Gh. Teodor, *Natives and Slavs in the East-Carpathian regions of Romania in the 6th—10th centuries*, în *Relations between the autochthonous population and the migratory populations on the territory of Romania*, București, 1975,

p. 166—167.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 28—32; idem, *Introducere la istoria culturii românești*, p. 165—167.

Ne permitem ca, în încheierea studiului nostru general, să reținem succint câteva din principalele concluzii care ni se par că se desprind cu mai multă claritate din analiza de ansamblu a datelor pe care le-am avut la dispoziție.

În primul rînd este necesar să reținem că, deși în cursul secolelor IV — VI e.n. procesul romanizării a continuat în nordul Dunării de Jos, intensificîndu-se chiar în unele zone și cuprinzînd și teritoriile rămase în afara provinciilor romane, procesul de formare a poporului și a limbii române nu se încheiase încă, el aflîndu-se într-un stadiu de definitivare destul de avansat.

În al doilea rînd, trebuie evidențiat faptul că evoluția acestui proces istoric a fost încetinită cu începere de la finele secolului al VI-lea și în prima jumătate a celui următor, de către instalarea slavilor în teritoriile carpato-dunărene.

După trecerea celei mai mari părți a slavilor în sudul Dunării în condițiile unei perioade de relativă liniște și favorizat și de crearea celui de-al II-lea Caganat avaric de la sfîrșitul secolului al VII-lea, dar mai cu seamă în cursul secolului al VIII-lea e.n. se desfășoară și se încheie procesul de asimilare a slavilor de către români.

În cursul secolului al VIII-lea e.n. se cristalizează o civilizație de aspect vechi românesc, unitară și specifică întregului teritoriu de etnogeneză a poporului român. Prin trăsăturile fundamentale care o caracterizează, ea reflectă în plan cultural și consecințele asimilării definitive a slavilor din punct de vedere etnic.

Fără îndoială, concluziile principale prezentate mai sus vor deschide calea către o analiză mai nuanțată și de ansamblu, a datelor cunoscute pînă acum, menită să aducă precizările care mai sînt încă necesare.

DAN GH. TEODOR

QUELQUES CONSIDÉRATIONS CONCERNANT LE PARACHÈVEMENT DU PROCESSUS DE FORMATION DU PEUPLE ROUMAIN

RÉSUMÉ

L'auteur présente succinctement les principales hypothèses parues ces dernières années dans l'historiographie roumaine relatives au moment du parachèvement du processus de formation du peuple et de la langue roumains.

Etant donné que le nombre des informations d'ordre scientifique relatives à ce problème s'est accru considérablement ces derniers temps, il s'impose qu'une série de questions concernant le parachèvement de la formation du peuple roumain soient analysées de nouveau dans un contexte plus large, en tenant compte de la signification des nouvelles données. L'auteur présente, dans son ensemble, la contribution des recherches archéologiques des dernières années relatives au degré de développement social-économique de la société locale sa civilisation matérielle et spirituelle, ses relations avec le monde romain du sud du Danube, ainsi qu'avec quelques peuples migrants (Slaves, Avars, Bulgares etc.).

Une analyse minutieuse et exhaustive de toutes les données connues au stade actuel des recherches permet à l'auteur de tirer les conclusions suivantes :

Sur les territoires du nord du Danube le processus de romanisation de la population autochtone a continué au cours des IVe — VIe siècles de notre ère, en s'intensifiant dans certaines zones et englobant toutes les régions restées en dehors de la province romaine, habitées par les Daces libres.

La création d'une aire large de civilisation romane ayant des aspects régionaux, tels ceux du type *Ipotesti-Cîndești* en Valachie et Olténie, *Costișa-Botoșana* et *Hanska*, dans les régions de l'est des Carpates, *Bratei* en Transylvanie, *Berea* dans la région de Maramureș, démontrent clairement que le processus de romanisation était déjà fini à cette époque sur tout le territoire de l'ancienne Dacie.

Sur cette aire romane pénètrent les Slaves, dans leur marche vers l'Empire Byzantin, vers la fin du VIe siècle.

Après le passage de la plupart des Slaves au sud du Danube, commence, à partir de l'an 602, le processus d'assimilation des Slaves restés dans l'espace carpato-danubien. Dû à certaines conditions de relative accalmie politique, favorisée par la création du second Khānat des Avars, au cours des VIIe — VIIIe siècles de notre ère s'achève le processus d'assimilation des Slaves par le peuple roumain.

Dans la même période, pendant le VIIIe siècle de notre ère, se cristallise une culture matérielle d'aspect ancien roumain, unitaire et spécifique de tout le territoire d'ethnogenèse du peuple roumain. Elle reflète, sur le plan culturel, le parachèvement d'un processus ethnique et linguistique commencé plusieurs siècles auparavant.

Ainsi, s'appuyant sur des données archéologiques, l'auteur arrive à la conclusion que le parachèvement du processus de formation du peuple roumain et de la langue roumaine a eu lieu au cours du VIIIe siècle de notre ère, époque que l'on peut considérer comme le commencement d'un nouvel ordre social-économique, où la constitution des premières formations politiques préfigure la voie de la cristallisation des traits fondamentaux de la féodalité roumaine.